

ké hľadiská síce nenahradzujú a nemôžu nahradíť postupy a zretele dialektické, avšak taktiež ich zásadne nevyučujú a nie sú s nimi v protiklade“. Ako veľmi významný podnet fenomenológie pre marxistickú filozofiu Mokrejš vyzdvihol to, „s akou obozretnosťou sleduje (fenomenológia) otázku platnosti zmyslu, ako zdôrazňuje problematiku konkrétnej situovanosti a genézy zmyslu, problematiku jeho znovuaktualizácie a continuity“ (249).

Na záver možno povedať, že Mokrejšova kniha je príspevkom ku skúmaniu momentálneho prierezu štruktúrou Husserlovej

filozofie (prvá a druhá časť) a niektorých externých súvislostí tejto štruktúry nevyhnutných z hľadiska ďalšieho imanentného vývoja filozofického myslenia: Heidegger, Sartre, marxistická filozofia (tretia časť). V pozadí zostáva genetická dominantna štruktúra fenomenológie (zrod východiskovej problematiky a niektorých dôležitých tém, ako napr. myšlienky prirodzeného sveta). Napriek tomu však obraz Husserlovej filozofie, ktorý nám Mokrejš predkladá vo svojej knihe, je u nás po prácach J. Patočku najzasvätejší.

J. Piaček

KARL JASPERS O NEMECKEJ VINE

V súčasnej československej filozofickej a právnickej literatúre pociťujeme nedostatok filozofickej reflexie základných právnych pojmov. Ide o literatúru z oblasti filozofie práva. Aj to bol jeden z dôvodov, pre ktoré čitateľská obec uvítala záslužný čin vydavateľstva Mladá fronta, ktoré čitateľovi sprístupnilo dielo Karla Jaspersa *Otázka viny* (edícia Váhy, Praha 1969); tým, ktorí sa bližšie zaoberajú filozofiou, môže byť významným podnetom pre filozofickú analýzu iných právnych pojmov, najmä takých, ktoré tvoria nosné piliere tzv. právneho povedomia a ktoré majú svoje nie bezvýznamné miesto v štruktúre svetových názorov.

Možno poznamenať, že autorov špecifický metodologický prístup k tejto najzávažnejšej hraničnej situácii nemeckého národa sa nesie v znamení dialektického prístupu k problematike, čo nás iba utvrdzuje v názore o serióznom autorovom úsilí vyjasniť temné obdobie Nemecka.

Obžalobu proti Nemecku a Nemcom podal celý svet. Podal ju totálne — obvinil Nemecko a tým aj Nemcov z najväčšieho zločinu voči človeku, aký kedy dejiny civilizácie poznali. Pojem Nemecko, Nemeck po druhej svetovej vojne v každom

spravodlivom človeku vyvolával hrôzu, nenávisť, potrebu trestu, pomsty.

Avšak problém viny Nemecka z hľadiska dejinného (a racionálneho) nie je jednoznačne vyriešený. Vynárajú sa v súvislosti s ním rôzne hľadiská a stupne viny na tom, čo sa udialo od roku 1935 až do roku 1945. V samom Nemecku sú ľudia, ktorí si uvedomujú svoj podiel viny, sú však aj ľudia, ktorí tento podiel popierajú, resp. nechcú o ňom premýšľať. Spravodlivé zodpovedanie otázky viny Nemecka je dôležité predovšetkým preto, že

a) treba si ujasniť, či spomínané obvinenie je správne alebo nie a v akom zmysle,

b) správne zodpovedanie tejto otázky má byť veľkou výstrahou pre budúce dejiny tejto zeme.

Príslušník nemeckého národa K. Jaspers, existencialistický filozof, vyznavač Boha na jednej strane a hlásateľ veľkej zodpovednosti za človeka tu na zemi, vyznavač ľudskej dôstojnosti na druhej strane, rieši otázku viny takto:

I. Z metodologického hľadiska vychádza zo všeobecnej definície štvorakého chápania viny. *Vina kriminálna* znamená jednoznačné porušenie zákonov dokázateľnými

činní. Inštanciou je súd a právo sa na túto vinu vzťahuje. *Politická vina* je určená činmi štátnikov, formou vlády a teda aj občanmi, ktorí sú zodpovední za to, akú majú vládu. Inštanciou je moc a vôľa víťaza a právo sa na túto vinu vzťahuje. *Morálna vina* spočíva na individuálnych činoch jedincov, ktorí sú za ne morálne zodpovední. Zločin je neospravedlniteľný, nech by bol akokoľvek motivovaný. Inštanciou je vlastné svedomie, komunikácia medzi človekom; na túto vinu sa nevzťahuje právo. *Metafyzická vina* spočíva na absolútnej solidarite s človekom, ktorému nechýba ani jeden vážnejší etický rozmer. Každý je zodpovedný za všetko zlo páchané na ľuďoch. Ide tu teda o akúsi kozmickú zodpovednosť za človeka, za osud tohto sveta. Našou terminológiou by to mohla byť internacionálna zodpovednosť. „Ak som neurobil všetko, čo som mohol . . . , ak som nenasadil svoj život, aby som zabránil vraždeniu druhých . . . cítim sa vinným,“ hovorí Jaspers. Inštanciou metafyzickej viny je Boh a právo sa na ňu nevzťahuje. Dôsledok tejto viny je premena vlastného ja pred Bohom. Dôsledok morálnej viny je pokánia a obroda. Dôsledok politickej viny je zodpovednosť a nevyhnutná náprava a pri kriminálnej vine je to trest. Toto triedenie viny je dôležité, podľa autora, z dvoch dôvodov: a) jeho cieľom je, aby sme vinu neposudzovali v „hrubom zábere“, vulgárne a jej dôsledky nekládli do jednej roviny; b) toto rozlíšenie bráni hovorí o vine jednoznačne.

Tým autor nepriamo naznačuje, že nemecká vina nie je výlučne vinou samého Nemecka. Naznačuje to, avšak nie preto, aby Nemecko očistil od viny. Ide tu iba o snahu ukázať na rozličné vnútorné, ale aj vonkajšie súvislosti zúčastňujúce sa na vzniku viny Nemecka. Takéto diferencované chápanie viny je blízke vedeckému mysleniu a je ušetrené od akýchkoľvek dogmatických axiomatických výpovedí, charakteristických pre nacionálne vášne.

Z uvedeného triedenia viny ako najzávažnejšia vystupuje morálna vina, z ktorej

potom vznikajú ostatné viny — kriminálna, politická a metafyzická. Morálnou vinou je, ak človek je ľahostajný voči navonok malicherným nedbalostiam, ak sa zúčastňuje na vzniku atmosféry, ktorá v konečnom dôsledku umožňuje vznikanie zla, ak sa neusiluje o správne chápanie moci, ktorá namiesto, aby chránila ľudské práva, ich popiera. Teda vina vzniká vtedy, keď je popretý zmysel moci, keď sme dovolili, aby sa tak stalo. Pretože moc, ktorá sama seba neobmedzuje, je podľa Jaspersa násilie a teror. A morálnou zodpovednosťou každého občana je aktívne sledovať realizáciu moci v spoločnosti (zúčastňovať sa na nej). Tu však vzniká nový problém. — podiel viny jednotlivca na jednej strane a kolektívu, národa ako celku na druhej strane. Podľa Jaspersa obviňovať zo zločinov národ ako celok nemá zmysel. „Národ nemôže heroicky zahynúť, nemôže byť zločincem, nemôže konať mravne alebo nemravné; to všetko môžu iba jednotlivci, ktorí k nemu patria. Národ ako celok nemôže byť vinný alebo nevinný — ani v kriminálnom, ani v politickom (tu sú zodpovední občania štátu), ani v morálnom zmysle,“ píše Jaspers. Posudzovať vinu z hľadiska národa ako celku je v tomto prípade falošnou substancionalizáciou. Človek v tomto prípade (ako jedinec) je zbavený jemu vlastnej individuality.

Teda národ ako celok sa nemôže zodpovedať ani z kriminálnej, ani z morálnej, ani z metafyzickej viny. Je však politicky zodpovedný za udalosti vo svojej krajine (lebo sa na nich priamo či nepriamo zúčastňoval), za činy jednotlivcov, za určitý režim.

Vyzdvihovanie morálnej viny nad ostatné viny je determinované autorovým svetonázorom blízky kresťanskému humanizmu. Závažnosť morálnej viny je bezpochyby nepopierateľná, nie však rozhodujúca, východisková. Morálka je výsledkom spoločenského systému, je vlastná spoločenskej štruktúre determinovanej politickou mocou. Teda v tomto prípade by tu malo ísť o po-

litickú vinu ako hlavnú vinu Nemecka (rasové teórie, diktátorský svetonázor, politický profil vodcov — fašizmus).

II. V analýze viny Nemecka Jaspers vychádza z uvedeného všeobecného členenia viny. Nemecko sa dopustilo viny tým, že vyvolalo vojnu a špeciálne tým, čo potom v nej nasledovalo — neuveriteľné zločiny. Za zločiny je teda Nemecko vinné. Avšak je vinné iba za zločiny vodcov — celý národ zato nemožno odsúdiť. No národ ako taký sa zúčastňoval na tvorbe tohto režimu, ktorý páchal zločiny. „Tvárou v tvár zločinom, ktoré boli spáchané v mene nemeckej ríše, je každý Nемец volaný k spoločnej zodpovednosti. Je to kolektívna vina Nemcov a možno o nej hovoriť ako o politickej vine. „Sme politicky zodpovední za náš režim, za jeho činy, za začiatok vojny v tejto dejinnej situácii a za to, že sme dovolili, aby sa na najpoprednejšie miesta dostali vodcovia určitého typu“, hovorí na adresu politickej viny nemeckého národa Jaspers. A neospravedľuje ani ten „najľudskejší“ omyl.

Avšak táto politická vina nezasahuje každého rovnako. Je rozdiel medzi vinou vodcov, organizátorov a vinou robotníka, roľníka, umelca. Politická vina vodcov a organizátorov nemeckej ríše je nezodpovedná práve tak, ako aj ich kriminálna vina. Ale o väčšine Nemcov možno tvrdiť, že sa dopustili iba morálnej viny, ako primárnej — morálna vina sa vzťahuje na všetkých tých, v ktorých má miesto, podľa Jaspersa, svedomie a ľútosť. Morálnej viny sa nedopustili (alebo nemožno o nej hovoriť) Hitler a členovia jeho fašistickej organizácie, lebo niet v nich miesta pre svedomie, ľútosť alebo spravodlivosť. Inými slovami, morálnu vinu nesú všetci tí, ktorí cítili, že sa deje krivda, avšak pre rozličné dôvody (ktoré nie sú ospravedlňujúce) nezasiahli. „Morálnu vinu majú tí, ktorí vedeli alebo mohli vedieť, čo činia, avšak napriek tomu išli cestami, ktoré pri sebaujasňovaní chápali ako prevíniteľné blúdenie...“ hovorí autor. Morálna vina je neospravedlňovateľná. Dokonca ani strach ako

dôvod nie je ospravedlňujúci. Vinný je aj ten, kto chcel v danom režime ostať nažive, aj ten, ktorý, i keď falošne, prejavoval lojalitu voči tomuto režimu. Ale morálnu vinu nesie Nемец aj vtedy, keď sa rozhodne spáchať samovraždu a takto sa „vyhnúť“ realite. Tu sa autor nepriamo dovoľáva onej povestnej revolty, ktorej v tom období bolo tak málo. Pripisuje však určitý pozitívny význam aj pasivite. „Vina pasivity je iná. Bezmocnosť sa ospravedľuje, neúčinná smrť sa morálne nepožaduje... To však platí nie na úkor zanedbávania povinnosti uchopiť sa akejkoľvek možnej aktivity k ochrane ohrozených.“

Jednotlivec, ktorý premeškal možnosť zabrániť zlu, je morálne vinný. Človek, ktorému je lahostajný svet a osud ľudí v ňom žijúcich, je vinný. Nedostatok solidarity s „človekom ako človekom“ znamená metafyzickú vinu. Solidarita je mierou metafyzickej viny (nevinu) a jej nárok zotrváva aj vtedy a tam, kde morálne zmysluplná požiadavka končí. „Je porušená (solidarita), keď sa dívam, ako dochádza k bezpráviu a zločinu. Nestačí, že obozretne dávam v stávkú život, aby som tomu zabránil. Ak k tomu dôjde a som pritom, a zostávam nažive, keď iní sú zabíjaní... to, že ešte žijem, je moja vina“, hovorí Jaspers na adresu metafyzickej viny Nemcov.

III. V súvislosti s analýzou viny Jaspers poukazuje aj na možnosti jej zmiernenia, ospravedlňovania, nie však totálneho poprenia. Vyplyvajú z objektívnych historicko-spoločenských javov, po prvé z vtedajšej teroristickej reality vlastnej nacistického režimu. Väčšina pokrokových občanov, revoltujúcich voči tomuto režimu, bola vo väzení, časť z nich v násilnej politickej izolácii, časť z nich emigrovala. To, že takáto realita vznikla, je ich politická vina, hovorí Jaspers, avšak súčasne sa pýta, čo v takej situácii možno robiť.

Po druhé, z politicke-psychologickej situácie — mystifikácia Hitlerovho režimu, určité falošné svedomie, tragická zmatenosť názorov, najmä u mládeže, o dôstojnom podiele na tvorbe dejín veľkého Ne-

mecka, otrocká povinnosť voči vlasti a po tretie, z historických súvislostí. To, že z Nemecka sa stala fašistická krajina, má na svedomí existencia objektívnych podmienok pre zrod fašizmu. V tejto súvislosti autor uvádza dva body: víťazné mocnosti z roku 1918 (USA, Anglicko, Francúzsko) držali chod dejín. Bola to ich zodpovednosť za budúci poriadok vo svete. Víťazné mocnosti dovolili, aby sa Nemecko dostalo do stavu „nacionálneho socializmu“. 1. Ich vinou (nezodpovednosťou) Mussoliniho ideológia sa rozrástla, čo viedlo neskôr k jeho spojeniu s Hitlerom. 2. Vinou západných mocností, ktoré sa nečinne pozerali a podpísovali mierové zmluvy, militaristicky vzrastalo Nemecko. Je to teda prejav nedostatku európskej a svetovej solidarity. Metafyzická vina celého sveta. Sme vinní, hovorí Jaspers, pokiaľ ide o to, kto vyvolal vojnu, kto jej dal neskôr existujúcu podobu, kto vykonával oňavnosť. Nie sme vinní, keď sa z nás ako národa, ako celku, ako trvalého typu robí zlý národ vôbec.

Vina Nemecka je nezmazateľná, v dejí-

nách naďalej ostáva výkričníkom, výstražnou. Avšak existuje očista od takej viny, akú každý v sebe nachádza. Je to cesta vnútornej nápravy, obrody a premeny, hovorí tento humanista. Vinu musí prežívať každý Nемеc individuálne, musí sa v tom zmysle vyrovnáť sám so sebou, musí ju prežívať, aby sa jej znova nedopustil, aby si ju ustavične vyjasňoval, ale musí za ňu trpieť, aby ju nezopakoval. „Nechceme ľutovať seba ako obeť neblahého osudu, nechceme očakávať pochvalu za utrpenie, ale chceme sami seba spytovať, neúprosne si sami pre seba ujasňovať, kde sme cítili falošne, mysleli falošne, konali falošne — chceme hľadať vinu tak ďaleko, ako je len možné...“. Toto ujasňovanie viny znamená na druhej strane ujasňovanie svojho nového života, jeho možnosti. Ale aj povinnosti voči nemu. Také je bolestivé a revoltujúce priznanie humanistu, ochrancu ľudských hodnôt, ľudských práv, spoločenského pokroku i keď v rozčarovanom zajatí idealizmu.

V. Kusin

AKADEMIK TODOR PAVLOV 80-ROČNÝ

Todor Dimitrov Pavlov sa narodil 14. februára 1890 v meste Štip v Macedónii. Jeho otec bol učiteľom. Roku 1900 bola celá rodina, tak ako mnohé iné, nútená presťahovať sa do Sofie. V Sofii skončil Pavlov gymnaziálne štúdiá a v roku 1914 tu absolvoval aj vysokú školu. Študoval filozofiu a pedagogiku. Po skončení vysokej školy pracoval Todor Pavlov ako stredoškolský učiteľ v rôznych mestách Bulharska.

Do Bulharskej komunistickej strany vstúpil T. Pavlov roku 1919 a približne v tom istom čase začína sa aj jeho publicistická činnosť: uverejňuje svoje prvotiny: *Peda-*

gogický anarchizmus, (Pedagogičeski anarchizm), *Pojem pracovnej výchovy* (Poňatije za trudovoto vazpitanije) a iné. Na základe rozhodnutia ústredného výboru BKS sa r. 1922 opäť sťahuje do Sofie a stáva sa redaktorom časopisu *Mládež*, ktorý bol tlačovým orgánom Bulharského komunistického zväzu mládeže.

Keď bol v Bulharsku 9. júna 1923 fašistický puč, Pavlova zatkli, no roku 1924 sa dostal opäť na slobodu a bol zvolený za člena ústredného výboru BKS. V tom období pracuje Pavlov ako redaktor viacerých pokrokových časopisov (*Znamena truda*, *Otziv*, *Trud* a *Bednaška duma*):